

Genul impur*

1. Avem roman pentru că romanul e în stare să suporte cu seninătate retorică orice contradicție în termenii existenței. Statutul lui cantitativ-calitativ este determinat tocmai de puțința rezolvării verosimile a unor conflicte de adâncime și de lungă durată. Romanul e un „gen” proteic, dar și conservator, un factor de stabilizare a limbajului (literar) și un câmp de testare/modelare a unor tensiuni care se manifestă în realul pur și simplu. Chiar dintru începuturile sale, romanul e un tip de text impur („o burtă de rechin care înghite tot” – spune, în zilele noastre, Breban), impudic, direct și perifrastic, compozit și compact. El urmărește procese întregi și descrie etape, surprinde devenirea și își interiorizează relația dintre acumulare și salt, transformînd-o în punct culminant și final motivat. El pare un omagiu acordat dialecticii în acord cu translarea de la Hegel la Marx.

* Răspuns la ancheta revistei *Caiete critice*:

1. De ce avem roman? Ce fel de roman avem?
Ce a cîștigat romanul, ce a pierdut în ultimul deceniu?
2. Ce este (ce poate fi) politic într-un roman, obiectul sau spiritul său?
Ce șanse are romanul politic?
3. Ce convenții românești credeți că sînt acum la putere și care este atitudinea dumneavoastră față de ele?
4. Care sînt limitele și libertățile romanului actual? Dar ale romancierului?
5. În ce raport se află romanul românesc de azi cu tendințele cele mai pronunțate ale romanului universal?
6. În 1946, George Călinescu cerea romancierului român să modereze lirismul, să diminueze sociologia și istoria din roman și să se îndrepte spre psihologie și umanitate canonică. Cum priviți astăzi aceste opinii?

Romanul pare încă o metaforă a vieții. Avem roman pentru că avem în continuare iluzia unei vieți ca-n romane. Avem în continuare nevoie de această iluzie, permanent recondiționată, de proveniență burghezo-democratică. Ofensiva pe mai multe fronturi a cotidianului e astăzi resimțită ca o invitație la anonimizare, uniformizare și marginalizare ontologică. Or, viața din romane e o viață convenționalizată în sens pozitiv, în care individul uman e distins ca personaj, ideea unei personalități umane afirmate fiind în felul acesta în bună măsură salvată. Punctul cel mai sensibil al romanului nostru e, după mine, punctul crezut și cel mai tare, modelul evenimentțial și schema de actanți a cursei narative. Există astăzi o densitate de evenimente pe metru pătrat de viață și de pagină de ziar care dă prea puțin de gândit. Migrația talentului dinspre gazetărie spre eposul fierbinte nu e întâmplătoare. Contaminarea, pe de altă parte, a paginii romanțierului natural de o mentalitate documentară și reportericească a administrării faptelor estetice ne miră tot mai rar. Acceptînd ideea că viitorul a început ieri, n-avem aici motive de neliniște. Între timp, letopisețierul a schimbat pana de gîscă pe mașina de scris vecină cu implacabilul carnet de însemnări grăbite, iar istoria literaturii îi poate bate fără teamă la ușă. O întregă falangă de personaje simpatice scoase din eroismul cel mai de zi cu zi și-a îmbrăcat armurile stas. O nouă *Iliadă* ne pîndește în fiecare colț de librărie sau stradă.

Avem roman și pentru a ne întreține iluzia unor cuceritori ai cifrelor și cifrurilor lumii din care numerele zecimale sînt excluse spre a păstra pertinența, claritatea, nerelativitatea și confortabilitatea actelor noastre de contabilitate *en gros*. Eforturile de a ne recunoaște în oglinda aburită a romanului actual nefiind nici prea mari, nici prea mici, înseamnă că avem romanul pe care îl merităm, dar nu neapărat romanul de care avem nevoie. Este vorba de un fond care-și merită forma. Merităm ceea ce seamănă în linii mari cu lumea în care trăim, deși această lume e o realitate în continuare analizabilă, imprevizibilă și perfectibilă.

Așa cum îi stă bine oricărei științe inefabile și exacte, într-o lume de specialiști în fișii de cultură, natură, tehnici de calcul, utilaje ușoare sau grele și granițe interdisciplinare, romanul nu ezită să se specializeze și el. Contradicțiile din natură nu sînt astăzi mai puțin contradicții ale naturii romanului. Sfirșitul de mileniu e aproape și, în fața imperativelor sale sintetice, antropocentrice, romanul nostru nu face decît să piardă ceea ce cîștigase cîndva, adică niște premise atitudinale numite Camil Petrescu, G. Călinescu, Anton Holban, Hortensia Papadat-Bengescu. Rebreanu e absent din această enumerare pentru că drumul deschis de el a fost odată pentru totdeauna închis de Marin Preda. N-am în vedere altceva decît mijloacele și mentalitatea. Altfel, nu se poate spune că romanele ultimului deceniu nu arată un înalt profesionalism al scrisului. Dar semnele de întrebare apar atunci cînd pregătirea de precizie nu e dublată și de o angajare culturală și existențială elocventă. Prin Radu Petrescu, Alexandru Ivasiuc, Nicolae Breban, Paul Georgescu, Mircea Horia Simionescu, Ștefan Bănulescu și George Bălăiță, această elocvență există, ceea ce arată că romanul nu numai pierde, ci și cîștigă.

2. Există în romanul românesc de astăzi o certă fascinație a instituțiilor și fenomenelor suprastructurii. Vocația justițiară a unor prozatori a fost deja clasată. Apetența pentru „jocul secund” al vieții sociale e motivată multiplu. Cauzele ar putea fi aproximative și acum, numirea adevărului exact rămîne totuși în sarcina sociologilor de mîine. Nimic ciudat în faptul că la polul opus „romanului politic” se află așa-numita „proză a cotidianului”. Încărcătura semantică a celor două concepte, circumscrise în general obsedantului deceniu și mediului „făpturilor neînsemnate”, definește o stare de lucruri din care ar rezulta că tocmai miezul vieții e cel care lipsește din releveul nostru românesc. Extremele sînt mai ușor de sesizat, fiind puncte mai reci. Sub aparența unei angajări fundamentale, romancierul e de multe ori tentat să facă pași înapoi, unde pămîntul e mai ferm și mai bătut, fără a descoperi însă omul problematic, ci doar o problematică

abstractă sau probleme formulate cîndva prea brutal, în care trebuie rezolvate necunoscute politice obiective și subiective și reabilitate victime inocente. Mecanismul gîndirii, monotonia funcționării retorice, neglijența stilistică și maniheismul viziunii fac din aceste romane adevărate malaxoare estetice.

Dacă politicul într-un roman se identifică obiectului, instituției supracategoriale, atunci putem vorbi despre un „roman politic” numai între ghilimele. Cu totul altceva este romanul *cu* politică sau *despre* politică, acesta intrînd în discuția „literaturii mediilor”. Un roman este politic prin spiritul său... de sacrificiu în favoarea obiectivității și a artei epice a justițiarismului cu orice preț și fără măsură, a cinismului, invectivei abia reprimată și tonului caricatural, a parti-pris-ului și a tezei *a priori*. Nu cred că *Toamna patriarhului* este un roman politic; *Condiția umană* însă, da. Un roman politic ratat de inabilitățile construcției și tehnica narativă precară este la noi *Biblioteca din Alexandria**.

3. Trebuie spus mai întîi că, în momentul de față, convențiile la putere ale prozei în general sînt convențiile romanului. Acestea sînt convențiile care dau satisfacție. Critica a avut mereu bunăvoința de a vedea în orice autor de texte scurte un roman-cier potențial. În multe cazuri, criticii nici nu s-au înșelat, pentru că exodul prozatorilor inițial ai perimetrului mic înspre cetatea romanului este considerabil. De o vreme încoace însă, proza scurtă a încetat să fie doar un domeniu al pregătirii de luptă, al exercițiilor de digitație, al studiului de caz și al improvizației în aer liber. Interesul pe care prozatorii anilor '70 (Norman Manea, Mihai Sin, Vasile Andru, Gabriela Adameșteanu, Tudor Octavian, Radu Cosașu, Alexandru Papilian) și cei ai ultimului val epic (Alexandru Vlad, Mircea Nedelciu, Sorin Preda, Nicolae Iliescu, George Cușnarencu, Vasile Gogea, Gheorghe Ene, Ioan Groșan etc.) îl manifestă pentru textul de mici dimensiuni e simptomatic. Cred că putem vorbi aici despre o opțiune discutabilă

* Romanul scriitorului Petre Sălcudeanu, apărut în 1980. (n. ed. C.M.)

mai puțin în termenii simplei adeziunii la structura unui gen și mai mult ai acțiunii puternic motivate ontologic, gno-seologic și stilistic. Ceea ce sare imediat în ochi este caracterul anticonvențional, novator al acestei mișcări de un succes deo-camdată periferic. Tirania romanului e încă destul de puternică pentru a putea sesiza cu clarviziune și imparțialitate efectul de perspectivă al descoperirilor și al acumulărilor din câmpul prozei scurte. Este aproape sigur că multe dintre convențiile roma-nești azi în vigoare (și în special cele constitutive raportului autor-narator-personaj) vor fi în câțiva ani puternic afectate în prestigiul lor, pînă la a deveni anacronice, întrucît sînt lipsite de o funcționalitate directă. Convențiile dominante ale romanului actual nu par să fie altele decît cele de acum doi-trei ani. Ceea ce definește un clișeu, o schemă de viziune sau un tipar de con-strucție este puternicul lor caracter conservator. Locurile comune stilistic, tematic, compozițional, conflictual de care uzează și abuzează romancierii prezentului n-au făcut altceva decît să-și consolideze poziția, ba chiar să cîștige teren. O examinare minu-țioasă și lucidă a acestora încearcă Dan Culcer în *Serii și grupuri*. Cu diverse ocazii, Mircea Iorgulescu, Eugen Negrici, Ioan Buduca, Cornel Ungureanu, Alex Ștefănescu s-au străduit să facă același lucru în reviste. Dar rezultatul acestor luări de poziție se vede prea puțin. Foarte puțin benefică forțelor de creștere nou-apă-rute în spațiul prozei noastre mi se pare convenția (întreținută de o mentalitate prea sigură de sine) a puterii superioare de reprezentare a lumii, care ar aparține exclusiv romanului. De aici și ambiția de a face roman și de a se vedea astfel omologați a unor tineri autori cu vădite aptitudini de cercetători ai exis-tenței în atelierile prozei scurte. Încercările lor merituoase mi s-au părut vizibil incomodate de imperativul conformării la convenționalitatea genului ca atare. Prea adesea se uită că romanul este un model pe care scriitorul îl impune existenței. Scriitorul e prea puțin atent la structurile pe care lumea și conștiința le-ar putea propune romanului.

4. Parafrazînd o definiție a lui Wittgenstein, am putea spune că limitele oricărui domeniu de reprezentare, viziune și activitate lingvistică sînt limitele propriului său limbaj. Limitele romanului actual sînt limitele fiecărei categorii românești luate în parte. Ceea ce limitează domeniul în care se exercită talentul lui Ion Lăncrăjan nu intră în discuție și în privința granițelor pe care ar vrea să le depășească Nicolae Breban. Și invers. Există romancierii foarte siguri de sine, posesori incontestabili ai unei formule magice, în care poate să încapă totul, după principiul patului lui Procust. Alți autori de romane oferă spectacolul unor metamorfoze incredibile, ce pot pune sub semnul întrebării marca distinctivă, personală a noului produs lansat cu regularitate pe piață. Nu cred că în felul acesta se cîștigă o mai mare libertate de exprimare și de mișcare. Curios mi se pare faptul că atît autorii care fac figura excesului de limitare la o formulă unică, aparent atotcuprinzătoare, cît și cei obsedați de condiția proteiformă a genului sînt marcați cu o prea mare precizie de un model pre-existent, abstract, ideal incontestabil, ce trebuie atins sau depășit. Complexele de inferioritate sau de superioritate rămîn, orice s-ar spune, complexe de raportare internă. Cînd lucrul cel mai simplu ar fi schimbarea sistemului de referință, stabilirea de relații de comunicare cu realitățile din afara domeniului. Multe dintre nereușitele romanului contemporan vin și dintr-un exces de responsabilitate civică a conștiinței auctoriale. Prea multe probleme ce țin de meseria ziaristului, istoricului, sociologului, antropologului, activistului politic vrea să rezolve un singur om într-o singură carte. Caracterul circumstanțial al unor scrieri epice explică și gradul lor ridicat de perisabilitate estetică. N-ar fi exclus ca peste 10-15 ani să fim siliți să constatăm că, în toată perioada aceasta, am avut zeci de romane bune, fără a avea totuși Roman. În ultimul deceniu, romanul și-a cîștigat o popularitate extremă, dar poate că tocmai din această cauză substanțialitatea lui a început să slăbească. Fenomenele de socializare intensivă a unor produse estetice pot avea și astfel de efecte.